

**«УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА
ФАНЛАРНИНГ ЎЗARO
ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВИ
МУАММОЛАРИ» МАВЗУСИДАГИ
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2010 йил май

ТОШКЕНТ

жалик юритиш учун муқобил вариантларни тўғри танлаш ва қарор қабул қилиш малакасига эга бўлган иқтисодчилар тайёрлашнинггина эмас, балки жамиятнинг барча аъзоларида иқтисодий фикрлашни шакллантиришни ҳам талаб қилади.

Иқтисодий фикрлашни шакллантириш эса таълим-тарбия орқали амалга оширилади. Бу зарурият чуқур иқтисодий билимга, малакага эга бўлган иқтисодчилар тайёрлашнинггина эмас, балки уларни ўқитадиган иқтисодчи-педагоглар тайёрлашни ҳам талаб қилади.

Бу борада иқтисодий фанларни ўқитиш методикаси фани ўзига хос қрин тутди ва талабаларнинг иқтисодий фанларни чуқур ўрганишларига ёрдам беради. Иқтисодиёт сир-асрорларини чуқур ўрганиш, аввало, иқтисодиёт назарияси фанини, қолаверса бошқа иқтисодий фанларни ҳам, чуқур билишни талаб этади. Тошкент Молия институтида ўқитиладиган «Иқтисодиёт назарияси», «Банк иши», «Солиқ ва солиққа тортиш», «Молия», «Бухгалтерия ҳисоби», «Молиявий ва бошқарув таҳлили», «Аудит» ва бошқа фанларни яхши билиш орқали талабалар касб-хунар коллежлари, академик лицей, умумий ўрта таълим мактаби, қолаверса, магистратурани битиргач, олий таълим муассасаларида ҳам дарс бера оладилар.

Виктор Гюго айтганидек, «таракқиёт тасодиф эмас, балки заруратдир». Заруратдан келиб чиқиб, иқтисодий фанлар билан педагогика фанининг интеграцияси жараёнида янги «Махсус фанларни ўқитиш методикаси» фани шаклланди.

*Проф. Н.Исакулова,
ЎМКХТТКМО ва УҚТИ*

ТАБИЙ ФАНЛАР ИНТЕГРАЦИЯСИ АСОСИДА ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ БЕРИШ

Ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия бериш экологик саводхонликнинг ошишига имкон яратиб беради. Табиий фанлараро экологик тарбия бериш умумтаълим фанларининг мисолида амалга оширилади. Умумтаълим табиий фанлари қуйидагилардан иборат:

- «Биология»; - «Кимё»; - «Физика»; - «География». Бу фанлар ўқувчиларга табиий фанлараро экологик тарбияни қуйидагича амалга оширади: - экологик тарбияни табиий фанлар йўналишида ўрганишни; - экологик тарбияни табиий фан нуқтан назаридан таҳлил қилишни; - экологик мазмундаги табиий фан мавзулари билан танилишни; - фанлараро боғланишни; - синфлараро боғланишни; - экологик тарбиянинг биологик, кимёвий, физик, географик томондан ўрганилишини; - экологик тарбияни ўзида акс этган табиий фанлараро тушунчаларга фан таҳлилини; - оддийликдан мураккаблик томон табиий фан мавзуларининг ўрганилишини; - экологик тарбиянинг табиий масалалари ёритилишини; - экологик тарбияга муҳитнинг таъсири жараёнида табиий фанлараро боғланиш назарга олинлигини; - табиий фанлараро боғланишда дарс ва дарсдан ташқари машғулотларни уюштириш жараёнида; - фанлараро боғланиш асосида ташкил этилган машғулотда табиий фан ўқитувчисининг имкониятлари; - экологик мазмундаги фанлараро боғланишда ўқитувчининг мажбуриятлари; - танланган экологик мазмундаги мавзуларга муносиб фан ўқитувчисининг танлаш лозимлигини; - ўқувчиларнинг табиий фанларга нисбатан қизиқишларини эътиборга олиш даркорлигини; - дарс ва дарсдан ташқари машғулотларнинг тарбиявий томонлари ёритилишини ва ҳ.к.

Табиий фанлараро экологик тарбия беришда қуйидаги талаблар қўйилади: - экологик мазмундаги табиий фан билимларини ўзлаштира олиш, ўзлаштирилган

назарий билимлар амалиётга татбиқ эта олиш; -табий фанлар асосларини эгаллашлари учун зарур бўладиган билимларга эга бўлиш асосида экологик тарбияланиш; -мустақил ва ижодий фикрлаш, ўз фикрларини ёзма ва оғзаки равион баён этиш малакаларини эгаллаш асосида экологик мазмундаги топшириқларни бажариш; -экологияга оид билимларни мунтазам ошириб, мустаҳкамлаб боришга интилиш, ўқув фаолиятга ижодий ва мустақил ёндашиш сифатларига эга бўлиш; -табий фанлараро боғланишни билиш, уларни амалий фаолиятда қўллай олиш; -турли экологик вазиятни табий фанлар асосида таҳлил эта олиш; -экологик тарбияни мустаҳкамлаш; -фанлараро экологик тарбияни ўзлаштириш ва ҳ.к.

Ўқувчиларга табий фанлараро экологик тарбия бериш жараёнида умумтаълим фанларининг ўзлаштирилиши куйидаги натижаларни шакллантиради: «**Физика**» билан фанлараро алоқа воситасида экологик тарбия мазмунида физик масалаларни ўрганишнинг тарбиявий аҳамияти куйидагиларда намоён бўлади: 1. Экологик мазмундаги ва фанлараро алоқа йўсинидаги физик масалалар ўқувчиларда табиатдаги ҳаракатланишни англашнинг муҳим воситаси ҳисобланади. 2. Бундай тадбирлар биология, кимё, география каби ўқув фанлари билан функционал боғланишларни юзага келтиради ва улар ўқувчиларнинг кундалик ҳаётида мустаҳкамланиб боришига олиб келади. 3. Физик масалаларни ўрганиш ўқувчиларни келгусида ўзи яшаётган ўлка экологиясига нисбатан эко-физик онг ва маданиятнинг шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. 4. Табиат физиканинг муҳим воситаси сифатида ўқувчиларда табиат қонунларини ишлаб чиқаришга татбиқ қилиш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришга ёрдам беради. «**Биология**» фани теваарак оламнинг тузилиши ва табиат хилма-хиллиги ҳақидаги биологик билимларни беради ва биологик дунёқарашнинг шаклланишига замин яратади. Биология фани табиат ва уни муҳофазасини таҳлил этиш жараёнида унинг тарбиявий аҳамиятга куйидагича намоён бўлади: 1. Биология дарсларида табиат ва унинг пайдо бўлиш жараёнларини ўрганиш ҳамда ижтимоий фойдали ва унумли меҳнатни севиш сингари сифатларни тарбиялашда муҳим восита ҳисобланади. 2. Бундай мавзулар табий ўқув предметлари билан функционал боғланишларни юзага келтиради ва улар ўқувчиларнинг кундалик ҳаётида мустаҳкамланиб боришига имкон яратади. 3. Табиатнинг диний ва тадрижий таҳлили экологик онг ва маданият шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. 4. Бундай масалалар ўқувчиларда табиатга онгли муносабатни таркиб топтириш ва мустаҳкамлашда муҳим воситаси ҳисобланади. 5. Шунингдек, ушбу масалалар ўқувчиларда табиат қонунларини қишлоқ хўжалигига татбиқ қилиш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришга ёрдам беради. «**География**» фани табиатнинг географик билимларини беради ва табиат ҳақидаги географик дунёқарашнинг шаклланишига замин яратади. Табиат ва уни муҳофазасини география фани нуқтаи назаридан таҳлил этиш жараёнида унинг тарбиявий аҳамиятга куйидагича намоён бўлади: 1. Табиатнинг географик-худудий томонларини ўрганиш экологик ва географик тарбиялашда муҳим восита ҳисобланади. 2. Бундай мавзулар табий ўқув фанлари билан функционал алоқдорликда имкон яратади. 3. Табиатнинг худудий таҳлили гео-экологик маданият шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. 4. Бундай масалалар давлат назоратида эканлиги ўқувчиларда табиатга онгли муносабатни мустаҳкамлашнинг муҳим воситаси ҳисобланади. «**Кимё**» ўлка табиатининг кимёвий хилма-хиллиги ҳақидаги билимларнинг шаклланишига ёрдам беради. Табиат ва унинг муҳофазасини таҳлил этиш жараёнида кимё фанининг тарбиявий аҳамиятга куйидагича намоён бўлади: 1. Ўлкамиз табиати ва уни муҳофаза қилиш табиатни ардоқлаш сингари сифатларни тарбиялашда табиатдаги кимёвий элементлар муҳим восита ҳисобланади. 2. Кимёнинг бошқа табий ўқув фанлари билан боғланишини юзага келтириш

ўқувчиларнинг кундалик ҳаётида табиатни элементлар ўрганилиши нуқтаи назардан ўрганишга имкон яратади. 3. Табиатни эъзозлаш жараёнида унинг кимёвий тузилмаси экологик тарбия шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. 4. Ўқувчиларда табиатга онгли муносабатни таркиб топтириш ва мустаҳкамлаш муҳим ҳисобланади. Демак, табиий фанлараро экологик тарбия диалектик боғлиқликда амалга оширилади.

*Проф. Б.Каримов,
Фалсафа ва ҳуқуқ институти*

ҲОЗИРГИ ЗАМОН ИЛМИЙ МАНЗАРАСИ ВА ЭМАНАЦИЯ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ҳозирги замонда инсон тафаккури ва дунёқарашида эволюцион-синергетик парадигма шаклланишига эришиш ҳар бир шахс ва жамият инновацион-модернизацион ривожига ҳисса бўлар эди. Оламнинг умумий илмий манзарасини яратишда фундаментал илмий ва фалсафий концепциялар интеграциясининг аҳамияти каттадир.

Қадимги фалсафий таълимотлардан бири эманация концепциясидир. Бу таълимотнинг ўзига хос шакллари қадимги Хитой, Ҳиндистон, Юнонистон фалсафасида вужудга келган. Бу концепция неоплатонизм таълимотида анча ривожланган шаклга кирган. Ўрта асрларда эманация назариясининг янада ривожланишига Марказий Осиё мутафаккирлари (Форобий, Ибн Сино, Беруний) катта ҳисса қўшганлар. Ҳозирги замон илмий дунёқараши асосида «Буюк портлаш» назарияси ва глобал эволюционизм концепцияси ётади.

Форобий, Ибн Сино ва Беруний онтологик фалсафий таълимотларининг асосида эманация концепцияси ётади. Ушбу таълимотта биноан борлиқ эманация жараёнида ягона бошланғичдан пайдо бўлган ва эманация жараёни босқичма-босқич содир бўлган. Борлиқ босқичма-босқич келиб чиққан. Борлиқ яқкаликдан кўпликка, бир хилликдан ранг-барангликка ривожланиб борган. Бу таълимот ҳозирги замон космологиясининг «Буюк портлаш» назариясининг асосий ғояларига ўхшаш келади. Бу назарияга биноан бизлар яшаётган коинот бир нуқтадан содир бўлган «Буюк портлаш» оқибатида тахминан ўн беш миллиард йил аввал пайдо бўлган. Ундан сўнг содир бўлган ривожланиш жараёнини ҳозирги замон космологияси ва элементар заррачалар, физикаси ифодалаб беради. «Буюк портлаш» гача нималар бўлганлиги тўғрисидаги масала жуда мураккаб ва муҳимдир. Биз бир қатор фаразлар воситасида «Буюк портлаш»дан кейин ҳаракатнинг физик шаклига қадар мавжуд бўлган ҳаракат шакллари ифодалашга уриниб кўрамыз.

1-фараз. Материя ҳаракатининг физик шаклига қадар материя ҳаракатининг математик шакли мавжуд бўлган. Бу ҳаракат шаклининг мавжудлиги математик тузилмалар иерархиясининг мавжудлигида, уларнинг универсаллиги ва фундаменталлигида намоён бўлади. Топологик, геометрик ва алгебраик фундаментал математик тузилмалар математик тузилмаларнинг асосий типларидир. Ўзаро таъсирнинг тегишли типлари мавжуд бўлган деб тахмин қилиш мумкин. Математик тузилмалар иерархиясининг мавжудлиги Буюк портлашни дастлабки босқичида тегишли ўзаро таъсир иерархиясининг реал мавжуд бўлганлигидан далолат беради.

2-фараз. Материя ҳаракатининг математик шаклига қадар материя ҳаракатининг мантикий шакли мавжуд бўлган. Материянинг шу ҳаракат формасининг мавжудлиги мантикий тузилмаларнинг универсаллиги ва фундаменталлигида ҳамда мантикий тузилмалар иерархиясининг мавжудлигида намоён бўлади, бу эса «Буюк портлаш»нинг дастлабки босқичларида ўзаро таъсирнинг тегишли мантикий шакллари иерархияси мавжудлигини билдиради.

